

Лекція перша

Фігури та їхні основні повадки

Чимало іскушонних знатоків шахматної тиорії полагають, ніби одних тіки знаній про те, як ходять фігури, вполне достачно, щоб переходити до ізученія дибютних принципів. Це ще одне глибоке заблужденіє. Бо фігури на протяженії віків мінялись, а сама ігра еволюціонірувала. Отражая принципи світобудови, шахмати всігда внушали люцтву мисль про зибкость і непостоянство, — тіки мало хто міг раздуплицця й осягнуть ці судьбоносні знаки. Скажу тобі, мій окутаний шалью неведінья друг, одну горьку крамолу: для проникнення за грані матеріального міра крізь калітку, расположену на території шахматної дошки, не так важливо, шо і як ходе. Нада прошарить іншу сакральну закономірность: чому вони ходять так, а не іначе? Коли в твою довбешку посієцця ето зірно, ти почнеш учицця тонкостям ігри як зрілий мастер, а не

як сліпе щуря, шо тикаецця носом в кучі гамна, разбросані по подвалу поколіннями дворніков і сторожей.

Почнемо з караля, ібо про нього взагалі нема шо сказать. Це безвольне і трусливе чмо, яке всігда винне у твоєму програші. Йй-богу, без нього можна було б атлічно справитися з любим протівником. Но чому так? А діло в тому, шо дана модель — то вивернута шинелька нашого міра, в якому каралі плюють на народ, жирують і льогко провтикують державність, суверенітет та інші націєтворчі чинники. Ми благоговіємо перед смрадом і гнілостью самого захудалого караля, хотя могли б зібраться невеликою оравою з якою-небудь вчасно подобраною в бліжайшій підворітні Жанною Д'Арк, напасть на цього ублюдка і победно обложить матом. Но уви. Впродовж століть шахмати волають до нас про цю простейшу істину, но всьо напрасно. Впрочім, сама ж ігра дає відповідь і на цю остросоціальну ділему. Ответ криєцця в судьбі обичних пешок, каторих найбільше не тільки в шахматах, на жаль. Шо може пешка? Це узколоба й тупа істота, яку каралі отправляють на бойню, часто дажи без особого смисла, а тільки раді куража й примарних перспектив. Пешка набагато сильніша, еслі рядом есть іще одна пешка, катора може поддержать її чи захистить в критичну мить. Пешкам, як каждому обичному гражданіну, закон позволяє ходить тіки прямо. Будь-яка нагода чкурнути налево чи направо (дажи на одну клеточку, скромненько, по діагоналі) — всігда сопряжена з гріхом убійства. Причому найчастіше пешку змушують — ради отого оманливого відчуття свободи, шо появляецця в момент двіженія по діагоналі налево (чи

направо) — прибити собі ж подібне существо, каторе завинило перед каральом тіки в тому, що у нього іной цвет кожи або інакші музичні уподобання, або слішком опасні мислі в голові. Причини для убійства є всігда — у кожній партії. Но всі вони для пешки одінакові, бо нема в неї ані волі, ані можливості маньовра. Така доля визиває огиду дажи в дилив'яних поделок, паследній Буратіно ледве стримує риглі при мислях про такий ізгіб кар'єри, тому для пешок у шахматах існує одна привілегія, каторої позбавлені всі інші обітатілі дошки. Смысл її ти знаєш: дошкандибавши до паследньої лінії, пешка може перетворицца на будь-яку іншу фігуру. На будь-яку — но тільки не на карая. Тоість, подняти морду з грязі — но в князі всьо равно не прослизнуть. Глубіни смислів і підтекстів тут безмежні, в них можна утонуть, не імея томіка Плутарха під пахвою і зшитка з діалогами Платона в запасному кармані. Тому оставим це. Бо щас я остаточно перейду на стіхи і розридаюсь.

Лучче подивимось уважно на коня. Це єдина шахматна фігура, яка задумана деміургами іменно коньом, а не ослом чи ще якоюсь тягловою силою. І ходить він як конь — тут теж усе ясно. Може стрибать туда-сюда, аби тільки нашлаь для нього вільна клетка. Но за цією зовнішньою простотою криецця одна таїнствінна властивість, що позволяє глянуть на преісполніне задорного іржання животне под преломльонним буквою «ге» углом. Діло в тому, що сила коня найбільше залежить (по сравненію з другими фігурами) від того, де він стоїть. В углу — це жалкій поні, декоратівна лашадка, в якої всі мислі тіки про те, щоб пожрать да поспать, і ніякого

бойового духа і кровавих вспишок у зрачках. Стоячи в углу, конь може пригнуть тіки на дві клетки — та й то недалеко і еслі сраженіє розгортаецця на іншому участку доски, — і толку від нього, що з ромашкі польової. Но варто коню занять одну з центральних клеток — і це вже зовсім інша картіна. Это мустанг буланного тіпа. Із ноздрей його валить дим, а із пасті — пламя і потоки сери. Він весь складається із жажди битви й усім своїм тевтонським нутром питаецця винюхать вражеського карая. Із-под копит його лине стон і проклятія остановлених і повержених пішаків, а всі остальні фігури тихо казяцца від такої приті. Саме в коня закладена метафора, виражающа природу успеха. Її несложно усвоїть: всігда тусуйся в центрі, щоб побільше мозолити людям глаза, зиркай на всі сторони і будь готовий пригнути не тіки в світле будуще, но й отшатнуцца вижидатільно в засаду. Шо більше клеток перед тобою, то більше шансів не облажацца. Конь — це символ умного героїзма, недаром же його ізваянія часто увінчує рицарь. Це тіпа значить, що конь і всі його можливості та переваги — на самом деле лише проєкція чийогось ума і смекалки. Якщо підсумувать цю парадігму значень, ми прийдем до важнейшого вивода: в шахматах і поза ними не нада бути конем, но необхідно уміть іспользувати всі його стрибучі переваги.

Типер настав чірьод іше однієї фігури, яку парадоксальним образом іменують «льогкою», — слона. Льогкость коня, канешно, тожи спорне питання, але як бути з «льогкостью» слона — це вже загадка, достойна таджицьких мудрецов. Частічно ми можем отмазацца від такого суетного вопроса,

ібо в європейській шахматній тридиції нема нікакого слона, а єзьт бішоп, тобто єпіскоп, ліцо духовне, а потому і льогке. Но тада ми стикаємся з метафізичною проблемою вищого порядка: откуда етот странный дуалізм? Як ето обичне індійське животне еволюціонірувало аж до єпіскопа? У Дарвіна по етому поводу нічого не сказано.

Єслі розглядати чисто шахматні повадки слона, то вони більшою мірою слонячі, нежелі єпископські. Фігура ходить строго по діагоналі, рівнінько, і може достать протівніка на ізрядній відстані. Тут єзьт аналогія з дліною хобота, яким слони діствітільно здатні хапнуть шо угодно. В отлічіє от коня, слон нікада не пригає — і це тожи почерпнуто не от фонаря, а із природи.

Тепер, малиш, закрой глаза. І открий. І знову закрой. Не, не так. Я хочу, щоб ти не тупо кліпав, як нервний паралітік, а щоб очистив свій внутрішній погляд. І навчився облущувать любую машкару із суті вещей. Варто лише на міг забыть про Індію та претензії британських каланізаторів, викинуть із мозга всі ці грамадні обриси і незграбність, толстенну кожу і хобот, щоб переконатися: не слон ето вовсе, ні. Фігуру так назвали брахмани й дервіші, чиї релігійні уявлення нам чужді. Но суть — вона ж не залежить від того, як її понімають прецтавники разних етносів да культур. І полягає вона в тому, шо слон — ето фігура, реальна мощь якої проявляється не в гушці масових баталій, када вокруг ширяють згустки плоті, а в просторих позиціях, када можна одним ходом подолать окіан шахівниці. Заженіть сію фігуру в узку комнату, й там вона буде гибіти, впираючись інтелєктом у товсті

задниці так званих захисників вітчизни. Її голос можуть і не почути. Для розуміння цієї фігури та її поведінки необхідно усвоїть, що таке пространство. По-друге, зверни увагу, мій спосібний учень, на іншу духовну область. Я маю на увазі сферу проповідництва і поширення праведного учення. Када ти спраглий нести людям світло, то вимушений никацця за чиймись спинами, — тада ти, дійсно, слон тупий, а не єпископ. Но варто лише тобі оказання на широкій площаді, возвищення над перехрестями і магістралями, над нечисельною, то спраглою одкровення паствою, — і тоді кажде слово твоє упаде в грішні душі тяжолою монетою; ти зможеш їх карати і возвишати, спасати од упадка і позиційних нівзгод, ілі же пінком отпралять у гієну огнінну. Тоді жезл твоєї власті стане намого длініше й моуцествінніше, ніж самий спритний хобот. А главне, що ти побачиш світ не захламльонною лавкою старйовщика — ти узриш весь його чоткий дуалізм і не ступиш на стезю іноверцов і боговідступників. Ібо для тебе, на відміну від усіх інших фігур, існуватимуть тіки клетки опрідільонного цвєта. І не буде в тебе сумнівів та терзань щодо ізбранної стезі, як і належить настоящому служителю вищих сил. Сама божественна природа оберігатиме тебе від діавольських діагоналей, запруднених нечистотами. А тепер скажи мені, прозрівший мальчик, хто ж ця фігура насправді: недоумкувате ушасте животне ілі благородний єпископ? Тото же.

У нас осталося уже не так багато тем для свєцкої бесіди. Єслі почитати, їх лишилось тіки дві. Це самі сильні фігури, хотя між ними — ціла пропасть доблєсті.

Отже, тура. Її найлегше опознати, ібо каже невіглас у царині архітектури нікада не скаже на башню, що єто вілла ілі патіо. У цієї фігури тожи єсть ще одне тотемне ім'я, ка-торє видумали на сєверних землях якіто нащадки тюленей і уральських гномів. Мені, право, каже стидно повторить його вголос, каже воно недорікувате і оторване не то що від мудрості, но каже і от ошмьотков рассудка. Но прийдеця всьо жи осквернить уста його проізношенієм, ібо ім'я це каже часто-густо використовується на північ од Чернігова, де земля заокруглюєця й обростає кустарниками. Ти був, синок, на північ від Чернігова? Ні? Ну й харашо, я б тожи не рискнув отпра-вись туд, де шахматну туру нарікли, о Боже, «ладьйою». Сам посуди: що общого між кам'яною фортецею, ка-тора моуцно смотриця в любому інтер'єрі, в якій угодно топографічній площині, на схилах гір та в неозорих пустинях, і утлим човником, у якому за царя Гороха всякі бариги перевозили до-машню утвар, базарний хлам, м'ясо, ковбасу й курей? Де па-фос величі, де значимість процесів, заключонних в названіє другої по силі шахмотної боеголовки? Ладья — це ж каже не есмінєць, не броніносець грозний, в конце концов — не та велична галєра, чи як її там звали, що борозділа Серєдземне море в пошуках маштабної добичі й імперських звершень. Ладья, і це ми точно знаєм із басєн і літописів, — то суто річковоє судно, ка-торє в мореплавських нуждах могли іпользувать хіба що довбні тіпа вікінгов, яким і в балії вполне комфортно переміщаця по своїм мерзлотам. Неправильність цього імені очевидна ше й тому, що переміщення ладьї в матіріальному світі жостко залежить від річища, ка-торє редко када

буває пряме, а частіше — ізвілісте й зміїсте, як харцизяцька хитрість. Ладья, петляя по порогах і мініводопадам, кружась на калабанях і шарпаючись по залівах та рукавах, ніяк не може асоціюватися з прямолінійністю й рівністю тури, її величавою походкою. Щоправда, скептики з числа упомінаємих вище гномів і дрімучих олініводів, наголошують на тому, що тура — тоже слігонца дибільне названіє для цієї фігури. Хотя би потому, що ета постройка в принципі ходить нікуди не може. Перемістити її на нове місце посільно тільки після тщатільної руйнації при допомозі катапульта, осадних орудій та, що саме лучче, бульдозирів. І що ми можемо возразити на цей ісподтішка висунутий аргумент? А хотя би то, що нада не привязувація к обрисам і технічним характеристикам, бо всьо ето — кайдани для познання, про що я вже втомився повторять. Якщо піднятися в башню із слонової кості, чи ще з якогось прочного і філософського каменя, й ретельно обдивиця всі окресності з бойніц та скважин у стінах, оставлених татарськими стрілами со смещонним центром тяжисті, то перед нами постане ось яка картіна: вся земля — від обрію й до підніжжя вежі — з такої висоти нічим не отлічатимецця від шахматної доски. Бо селюки віддавна привикли всі угоды розбивати на квадрати, щоб ровінінько кругом і щоб усе можна було чотко помірять. І ці плодородні гектари вони засівають разными культурами, від чого любий картатий плацдарм для грядущих битв за урожаї стає подібний на чорно-білі клетки, каторі не обязані ж бути жостко чорними або білими. У мене дома, на чірдаку, валяецця одна колекційна шахівниця, так там нема ні білих, ані чорних клеток — усі

вони якісь рябі від птічьего помьота і древньої немитості. Й що від того? Доска ж при цьому всьо равно остаецця шахматною, а не стіральною! От де краєугольний камінь, що ним годилось би розтрощити любую біологічну одиницю, катора неспроможна отлічить зірно від устюків, а плевела щитає самим ценним субпродуктом. Тіки тура нам може показать весь мір, як шахматну доску, — запомни це, мій мальчік златокудрий. Глядя з її вершини, в тебе не буде нужди зазирнуть за угол чи якось іще викривити свій погляд; ти будеш зирить тіки прямо — і мисленно зможеш сягнути неба, не кажучи вже про якуто жалку сусідську межу, де час од часу товчуця пузаті дядьки з вилами в руках, якими вони жилають відстоювати свої права і свободи. Впрочім, не будем зараз обсуждать земельний кодекс, хотя у шахах його структура тожи заложена ізрядно. Й, за бажання, із нашої ігри можна накопять намного більше пользи для селянства, ніж із законів, изданих мандатними неробами. Як бачиш, нема в нас причин зрікаця рідної тури — фігури, що много здатна об'яснить каждому, хто не продав обидва вуха діаволу тіпа Мамони. І не годиця нам іти на поводу прихильників ладейного діскурса, на це нема часу і, чесно говоря, бракує нервов. Хай сидять у своїх коритах і вичерпують оттуда відрами гамно, в якому всяка скудна мисль перебуває вічно, акі грішник у пеклі.

Як і єпіскоп-слон, тура стає сильніша, када її поставити ой у степу широкому, а не на дні осушеного болота, окруженного івами, — ти десь бачив, щоб вежі зводили на дні усохших водойомів? Отож бо. Ми знову переконуємось, що в шахматах немає ні найменших змішлєній, а тіки проєкції всеохопного